

Vedat Günyol'un Denemelerine Tematik Bir Yaklaşım

Gökay DURMUŞ^(*)

Öz: Bu çalışma, deneme türünü tanıtmaya ve ülkemizin önemli deneme yazarlarından biri olan Vedat Günyol'un denemelerini tahlile yöneliktir. Çalışmanın giriş kısmında, deneme türü tanıtılıyorken belki de bir deneme kaleme alma çabasının ürünü bilgiler söz konusudur. Türün ilke ve çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı bu bölümde, denemenin Dünya ve Türk edebiyatındaki tarihsel süreci de takip edilmiştir. Bölüm, Vedat Günyol'un denemeciliğini besleyen ilgi alanlarının ve yaşam hikâyesinin özü ile sona ermektedir. Ana metinde ise Vedat Günyol'un deneme türü ile ilgili kuramsal düşünceleri verildikten sonra, denemelerin yapısal ve içeriksel çözümlmelerine geçilmiştir. Çok sayıda deneme kitabı yayımlamış olan Günyol'un denemeleri, işlenen ana mevzular etrafında kümelenerek tahlile tabii tutulmuştur. Bu nedenle Günyol'un denemeleri; Meslekî, Klasik, Güncel, Nekrolojik, Kent ve Portre denemeler başlıkları ile ele alınmıştır. Tahliller sonucunda, Günyol'un dünya ve insan gerçeğini kavrayabilmiş olmasının, deneme türü ile ilgilenen okurun hayatında yeni pencereler açacağı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: edebiyat, deneme, Vedat Günyol, hümanizma

A Thematic Approach to Vedat Günyol's Essays

Abstract: This study seeks to introduce essay genre and to analyze the essays of Vedat Günyol, who is one of the most important essayist in Turkey. The introduction section of the study presents the essay genre while it contains information as to efforts to write an essay. This section outlines the principles and the frame of the genre, and it is followed by the historical period of essay in the World and Turkish literature. This section ends with the Vedat Günyol's special interests feeding his essayism as well as the core of his life story. The main text informs about Vedat Günyol's theoretical views on the essay genre, and structural as well as content analyses of his essays. Having published many essay books, Günyol's essays were analyzed in accordance with the main issues that are dealt with in his works. Hence, Günyol's essays were addressed under the titles of Professional, Classical, Contemporary, Nechrological, and Urban and the Portray. At the end of the analyses, it was seen that Günyol's comprehension of the world and human realities may open new horizons for the readers who are interested in essays.

Keywords: literature, essay, Vedat Günyol, humanism

Makale Geliş Tarihi: 12.05.2017

Makale Kabul Tarihi: 11.09.2017

^{*}) Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü
(e-posta: gokaydurmus36@hotmail.com)

I. Giriş

Türk Dil Kurumu'nun "herhangi bir konuda yeni ve kişisel görüşlerle bezenmiş bir anlatım içinde sunulan düzyazı türü" şeklinde tanımladığı deneme, (www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 07.12.2016) aslında ne tanımı ne de sınırları konusunda kesin yargılar belirlenmiş bir türdür. Tanım yapmak, roman, hikâye, şiir gibi edebî türler için geçerliliğini yitirmiş bir eylemdir ve deneme için de aynı durum söz konusudur. İnsan ve dünya üzerindeki yaşamı yinelenerek ve yenilenerek değiştiği için, durumları ve kavramları sınırlar içine hapsederek tanımlama alışkanlığının kaybolmuş olması ise edebiyat açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Tanım, göreceli bir bakış açısı gerektirdiğine göre, deneme ile ilgili kurumsal düşünceler ne şekilde sunulacaktır? Bu sorunun cevabı, deneme yazarlarını ve edebiyat ilgililerini ortak bir tavrın sahiplenicisi olmaya itmiştir. Bu tavır, yazarların ve araştırmacıların, denemenin ne olduğu veya ne olmadığı sorularına, iki soruyu birlikte değerlendirerek çözüm aramalarıdır. Örneğin denemenin ne olduğu sorusu için verilen genel cevap, denemenin, insan ve yaşamına ait her türlü kıvılcımdan yola çıkabileceği ve gökyüzüne yükselen dumanların, her okurun gözünde farklı renklere bürünebileceği tespiti ile başlar. Dolayısıyla deneme "doğayı, insanı, toplumu ilgilendiren her şey" hakkında kaleme alınabilen (Bezirci, 1986: 14) ve her okuru farklı ölçülerde besleyen bir tür olarak kabul edilir.

Tespit, denemeyle ilgili bir başka genel yargı ile devam eder. Bu, denemenin kendine özgü bir tür olduğudur. Fakat "kendine özgü" kavramı dahi, deneme söz konusu olduğunda, "Nedir? Ne değildir?" soruları ekseninde ele alınır. Verilen cevaplar yine çift boyutludur ve menfi ve müspet değerlendirmeleri birlikte içerir. Menfi değerlendirmelerde çıkış noktası edebiyatın değer türleridir. Örneğin Lukacs, denemenin Almanya'da "melez, zorlu bir geleneğe sahip olmayan, açıkça iddialı olduğu halde bunun hakkını ancak arada bir verebilen" bir tür olarak kabul edildiğini ve henüz bağımsızlığını ilan edemediğini düşünür. (Aktaran Adorno, 2012: 13) Nurullah Çetin de "bağımsızlık" kavramına vurgu yaparak, denemenin, eleştiri, makale gibi türlerle iç içe girmiş halde bulunduğunu düşünür. (2012: 15) Aynı kavram Nesrin Mengi'de, denemenin bir "ara bölge" türü olduğu düşüncesi ile vücut bulur. (2005: 353) Denemenin bağımsızlığı meselesi, denemenin, örneğin şiir veya hikâye olmaması ama aynı zamanda onlar gibi edebî de olması gerekliliğinden doğar. Yani deneme yazarı şiir veya hikâye yazmayacak, ama yazısını bu türlerin çıkış noktası olan esin kavramından da yoksun bırakmayacaktır. Bu zorunluluk Rauf Mutluay'ı da denemeyi, yan bir tür olarak kabule götürür. Mutluay, edebiyatta önce yeteneğe dayalı yaratı ürünlerinin (şiir, hikâye, roman, tiyatro) söz konusu olduğunu, daha sonra onları açıklayan, değerlendiren, ölçüp biçen; deneme, eleştiri, biyografi gibi türlerin geldiğini ve bu ikincilerin zihinsel ürünler olduğunu ifade eder. (1976: 661) Mutluay'ın değerlendirmelerinde itiraz edilecek nokta, denemenin sadece sanat ve edebiyat metinleri üzerine inşa edilmediğidir.

Bütün arada kalmışlığına rağmen, denemenin, aynı zamanda kendine özgü olabildiğini savunan müspet görüşlerin çıkış noktası, denemenin, yazarının dış dünyaya açtığı bir pencere oluşudur ve elbette bakan gözler yazarındır. Yani deneme yazarı her durumda, kendinden yola çıkan bir seyyahdır. Denemeci değerlendirmelerinde "tamamen

kendini, kendi kültür ve birikimini ve beğeni düzeyini" esas alır. (Çetin, 2012: 12) Bu nedenle deneme türü için, dışsal bir dayatma söz konusu değildir.

Deneme, yazarına, içsel davranmak, "ben"ci olmak şansı tanıdığı için, yazarın üslubunun buna göre şekillenmesi doğaldır. Yazar, seçtiği konuyu araç olarak kullanacağı denemesinde, ispat peşinde değildir. Tezini veya konusunu kitabî bilgilerle, bilimsel verilerle desteklemek zorunluluğu yoktur. Bu özgürlük, denemenin, yazarın kendisiyle giriştiği kimi diyalogları, kesin hükümlere varmadan, genel ve yüzeysel değerlendirmeler halinde ortaya dökmesini sağlar. Dolayısıyla onun dili, bilim diliyle farklılaşabilmek için yalın ve açık olmalıdır. Üslup ve dilin bu kural yıkıcılığı, denemede "samimiyet"i sağlayacağı için mazur görülebilir. Çünkü samimiyet deneme türünün estetik özzerkliliğini sağlayan önemli bir maddedir. Hatta Adorno "samimiyet" kavramını "oyun" kavramına indirger ve denemenin ne bir ilkedan yola çıkmak ne de nihaî bir hedefe varmak amacında olduğunu söyler. Adorno'ya göre, deneme yazarı "çocuksuluğun esinini" yansıtırken (2012:14) sadece konuyla ilgili o an içinden ne geçiyorsa onu söylemek amacındadır. Yazar, duracağı yeri de kendisi belirleyecek ve muhtemelen canı istediği ya da sözü bittiği anda duracaktır.

Tabii bu noktada "söyleyecek sözü olmak" kavramının deneme yazarına birtakım sorumluluklar yüklediği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Denemeci hem "ele aldığı konuya karşı" (Akyüz Sizgen, 2013: 497) hem seslendiği okuruna karşı sorumluluk sahibidir. Çünkü deneme, sığ gönüllerin, sorgulamayan akılların, kapalı kişiliklerin harcı bir tür değildir. Deneme, gözlem gücü, kültür birikimi, felsefi altyapı gerektirir. Bunlar, yazarın arka planını zenginleştirecek ve kendisinden yola çıkarak kullanmaya başladığı kalemini güçlü kılacaktır. Bu zenginlik ve güç okurun da dikkatini çekecek ve yukarıda geçen "okuru beslemek" ilkesi hayata geçmiş olacaktır. Okur, deneme yazarının hayatından, bilgisinden, görgüsünden beslenemediği, yani elindeki metinle bir ortaklık kuramadığı an, ne deneme türünü ne de elindeki metni sevip sayacaktır. Dolayısıyla denemenin samimiyeti ve öne çıkan özelliği, bilinçli bir öznenin bilinçli bir nesneye ulaşmak için takındığı tavidir. Montaigne, denemelerinde, kendisini anlatmak amacıyla olduğunu, böylece hem kendisi hem okuru için yarar sağlayacak eylemlerde bulunacağını bildirirken, maksadı yukarıda açıkladığımız tavidir. (2009: 2-5)

Montaigne'den söz açmak, deneme türünün tarihsel sürecini de sorgulamak demektir. Çünkü deneme türü, dünya edebiyatında bu isimle anılır. Montaigne, *Denemeler* başlıklı eseriyle türün ilk örneğini vermiş kişidir. Türün Avrupa yazınında Montaigne'den sonra anılan ismi Francis Bacon'dur. Nicholas Breton, Abraham Cawley, Locke, Hume, Andre Gide, Thomas Eliot, Albet Camus, Voltaire, Paul Valery, Simone de Beauvoir, Aldoux Huxley, Unamuno gibi isimler de çeşitli ülkelerin öne çıkan deneme yazarlarından sadece birkaçıdır. (Çetin, 2012: 15-17)

Bizim edebiyatımızda ise deneme geç kalınmış bir türdür. Gecikme, eleştirel bir kimlik arayışımızın olmaması, "insan"ın genel anlamda ele alınması, bu eksiklikleri ancak Batı'yı tanıyınca gidermeye çalışmamız nedeniyle yaşanmıştır. Edebiyatımızda modern düzyazı geleneğinin, ancak Tanzimat ile başlayabilmiş olması da bir diğer etkidir. Tahmin edilebileceği gibi bu noktada ilk görev alan kurumlar gazete ve dergilerdir. Buralarda "musâhabe" adı altında kaleme alınan yazılar, edebiyatımızın ilk

deneme örnekleridir. (Çetin, 2012: 17) Beşir Fuat, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, Yahya Kemal gibi isimlere rağmen bizde denemenin güç ve hız kazandığı yıllar, Cumhuriyet yıllarıdır. Türk edebiyatçısının türü keşfetmiş olması sağlar bunu. “*Birinci derecedeki vasfı denemeci olan*” (Çetin, 2012: 18) Nurullah Ataç öncü kabul edildiğinde, özellikle 1970 sonrası türün gelişimi daha belirgin şekilde fark edilir. Bugün Türk edebiyatçısı “*insan*” gerçeğini farklı algılayabildiği için yakaladığı devinimi, deneme türüyle de dışa vurabilecek durumdadır.

Vedat Günyol da özellikle 1960 sonrasında insan, toplum, sanat üzerine düşündüklerini, herhangi bir edebî türden yardım almadan, dolaysızca, denemelerinde işler. Fakat deneme yazarlığı onun öne çıkan, daha doğru deyimle, tek kimliği, değildir. Günyol çok yönlü bir düşünür ve yazardır. Hukuk doktoru olmasına rağmen, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki asistanlığı ve stajyer avukatlığı dönemleri haricinde, ilgi alanları farklıdır. İstanbul Üniversitesi Yabancı diller Yüksekokulu, Ankara Gazi Lisesi gibi çeşitli okullarda yürüttüğü Fransızca hocalığı, Fransızca’yı çok iyi bilmesi kaynaklıdır. Bu avantaj onun çevirmenliğini de besler. Günyol’un Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü Klasik Eserler Danışmanlığı’na atanması ile başlayan çeviri serüveni, Tercüme Bürosu üyeliği, Adnan Adıvar önerisiyle İslam Ansiklopedisi Yayın Kurulu Üyeliği’ne kadar sürer. Çalıştığı bu kurumlarda Nurullah Ataç, Sabahattin Eyuboğlu, Sabahattin Ali, Yaşar Nabi Nayır, Orhan Burian, Azra Erhat, Muhtar Enata gibi isimlerle kurduğu bağ, Günyol’un yayın hayatına atılmasına da vesile olur. *Yücel, Arkadaş, Bizim Dünya* gibi dergilerin ardından *Ufuklar*-daha sonra *Yeni Ufuklar*- asıl ününü yakaladığı dergi olur. Bu dergilerde Günyol, Türk edebiyatını, isim, eser ve sorunlar bağlamında değerlendirir. Günyol yayıncılığını, 1959-1976 yılları arasında kurduğu ve yaşattığı Çan yayınları ile devam ettirir. Burada fikir ve sanat hayatımızın birçok yetenekli genç ismine zemin hazırlar. Ferit Edgü bunlardan birisidir. Ayrıca Camus, Kafka, Sartre, Bertrand Russell çevirileri ile de gençlerin önünü açar.¹

Kısacası Günyol’un Batı kültür ve sanatına yönelik dikkati, edebiyatımızın çağdaşlaşması noktasında önemlidir. Bu dikkat, Türk kültür ve siyasetinin kazanması gereken çağdaş boyutlar hakkında fikir üretebilmeyi de sağlamış ve yazar bu alanlarda da değerli tespit ve öneriler sunmuştur. İnsan gibi yaşamak ve yaşatmak temel ve hedefine dayanan bu önerileri ile Günyol, Türk hümanizmasının kurucuları arasındadır. Bu nedenle aşağıda tahlil edeceğimiz Vedat Günyol denemeleri, uzak veya yakın, bir şekilde, insanın taşıdığı değere binaen, önce kendisini, sonra kendisi ile eş tuttuğu başkalarını anlama çabasının ürünüdürler.

II. Deneme Türü ve Vedat Günyol

Vedat Günyol’un “*yazı türleri*” içinde en çok ilgilendiği tür, denemedir. (2005: 14) Deneme yazmak onun için “*keyifli yaptığı uğraş*”lardan birisidir. (2005: 14) Çünkü Günyol, okuruna, denemeleri aracılığıyla ulaşır. Hatta deneme Günyol için, “*kendine yazdığı ama kendinden başkalarına ulaştırdığı bir mektup niteliğindedir.*” (2005: 14) Burada yazarın kendisine mektup yazması, muğlak bir ifade ise de edebiyat ilgilileri, bu

¹ Vedat Günyol’un ayrıntılı hayat hikâyesi için şu kaynağa bakılabilir: Seyda, Mehmet (1970). Edebiyat Dostları. İstanbul: Kıtış Yayınları. s. 197-217.

muğlak ifadenin deneme türü için taşıdığı anlamı bilirler. Yazara kulak verdiğimizde söz konusu ifadenin kazandığı açılım şöyledir: “Deneme için, hiçbir şeyi ispatlamaya kalkmadan, belli bir konu üstünde özgürce, konuşur gibi, düşünce üretiminde bulunmaktır diyebiliriz...” (1988: 79) Alıntıda geçen “ispat” “konuşur gibi” kavramlarını yazar, deneme türünü tanımladığı bir başka yazısında daha da açar. Ona göre deneme, “belirli konularda, büyük laf atmadan, daha doğrusu laf ebeliğine kaçmadan, yazarın görüş ve düşüncelerini kısa yoldan, özgürce, tadını çıkara çıkara dile getirebildiği bir yazı türüdür.” (2005: 14)

Günyol, deneme türünün, Tanzimat’tan bu yana, “kalem erbabı”nın ilgi alanına girdiğini düşünür ve örnekler verir. (1988: 79) Bu düşünce, Günyol’un da bir kalem erbabı olması hasebiyle, denemelerinde yoğunluğun, meslekî bir nitelik kazanmasına neden olur.

A. Vedat Günyol’un Meslekî Denemeleri

Nesrin Mengi de deneme yazarlarının aslında çoğunlukla, şair, yazar, eleştirmen gibi başka kimliklere sahip olduğunu ve salt deneme yazarlığının ancak birkaç isim için geçerli olduğunu düşünür. (2005: 360) Mengi, deneme yazarlarının kendi meslekî kimlikleri üzerine yazdıkları metinleri “meslekî deneme” başlığı altında değerlendirir. (2005: 360)

Nurullah Çetin ise bu tür denemeleri “Sanat ve Edebiyat Konulu Denemeler” olarak tanımlar ve tanımın açılımını şöyle verir: “Bu başlık altında yer alan çalışmalar, genellikle edebiyat ve sanatın kurumsal meseleleri, sanatçılar, eserleri, edebî ekol, dönem ve türleri üzerine yazılmış serbest düşünce ve yorumlara dayalı yazılardır.” (2012: 19)

Vedat Günyol’un meslekî nitelikteki sanat ve edebiyat konulu denemelerinde çok boyutluluk göze çarpar. Bu durum, Günyol’un meslek yelpazesinin genişliğinden kaynaklanmaktadır. Çevirmenlik, gazete yazarlığı, dergicilik, ansiklopedi yazarlığı ve kurul üyeliği, öğretmenlik derken, hayatında farklı birçok alanda uğraşmış Günyol’un bu denemelerinde, ilgilendiği her meslek dalından izler vardır. Bu mesleklerin bir şekilde sanat ve edebiyatla bağlantılı olmaları ise denemelere, sanat ve edebiyatın, ya çıkış noktası ya temel malzeme ya da öylesine uğranıp geçilmiş bir liman olarak yansımaya neden olur.

Günyol, “Sanat Nedir?” sorusunun cevabını verdiği yazılarında sanatı, “Bir yarına, güzel, iyi aydın, ışıklı, haklı, namuslu bir yarına” duyulan özlemin yansımaya olarak görür. (1982: 63) Bunun ancak, okuru bilinçlendirecek bir muhtevaya sahip eserler aracılığıyla yapılabileceğini düşünen Günyol nazarında bilinçlenme, sanatçının insanlığa çeşitli açılardan faydalı olması esasına bağlıdır. (1982: 162) Ona göre sanatçı “... duyan, duymasını bilen; görüp göstermesini, sevip sevdirmesini, alıp vermesini, etkilenip etkilemesini, bütün insanlığıyla yanına yöresine cömertçe satabilen insandır.” (1982: 130) Dolayısıyla Günyol’a göre sanatçı dünya ve insanlık için mühim eylemlere imza atan kişidir ve bu yönüyle o da bir politikacıdır. Uğraş alanı, “insan sevgisi” olan bir politikacı. (1995b: 86)

Günyol'un sanatın hareket noktasını, insanın dünya üzerinde hak ettiği biçim ve seviyede yaşaması olarak görmesi, vazgeçilmez bir tutkuya kapılmasına neden olur. Bu tutku, yazma tutkusudur. Günyol'a göre bu tutku yazarın, önce kendisini tanımaya neden olur. (2003: 181) Kendini tanıyınca vardığı noktada, bir başka tutku daha esir alır Günyol'u. Bu tutkunun adı da okuma tutkusudur. Ona göre okuma ve yazma isteğine "baş koymadan", yaşamın anlamı olmaz. (2001: 71) Vardığımız nokta, Günyol'un edebiyatla kopmaz bir bağı olduğudur. Örneğin metin yazma, yaratma açısından edebiyatla ilişkili olduğu düşünülebilecek ansiklopedi yazarlığı, onun meslekî denemelerinde yoğunlukla incelediği bir mevzudur. Yazarın, Adnan Adıvar aracılığıyla ile yaşadığı bu tecrübe birçok denemesinde, anı, tecrübe, kavram, eleştiri olarak çıkar okurun karşısına. Öyle ki yazar kendisini, dönem ansiklopedilerinin yanlış ve doğrularını işleyecek kadar tecrübeli görür. (1988: 88-91, 121-126)

Günyol'un hayatındaki önemli bir evre de öğretmenlik yaptığı dönemdir. Ankara Gazi Lisesi ile Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ndeki öğretmenlik yıllarını Günyol, kendisi için yeniden öğrenci olduğu yıllar olarak görür. (1999:104) Çünkü onun özellikle Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ndeki öğrencileri; soran sorgulayan, kafasını işleten, bilgiye eleştirel bir tavırla yaklaşan öğrenciler olarak Günyol'u "çalışıp adam olmaya" zorlamışlardır. (2001: 57) Yazar bu itirafı birçok denemesinde okuruyla paylaşmaktan çekinmemiştir. Dolayısıyla deneme türünü, bu türün "iddiasının olmaması ve duyumsadıklarını kısa yoldan anlatması" gerekçesiyle benimseyen (1995a:138) Günyol, türün gerektirdiği samimiyeti, öncelikle kendisiyle ilgili itiraflarda yakalayabildiği için, başarılıdır.

Deneme türünü, kişinin yaşam serüvenini özgürce aktarabildiği bir tür olması açısından tercih eden Günyol, (1988:79) serüvene dergicilik yönünü de dahil eder: "Benim yaşamımda, öğretmenlik yanında bir tutkum da dergicilik ve yayıncılık oldu" (1999:104) diyerek bizim de yukarıda dikkat çektiğimiz iki yönünü ne kadar önemseydiğini ifade eden yazar, *Ufuklar* –daha sonra *Yeni Ufuklar*- dergisindeki serüvenini, adı geçen dergilerin *ÖNSÖZ* ve *SONSÖZ*'lerini verecek kadar mühimser. (1999:171-180)

Yazarın, denemelerinde, aynı önemi yükleyerek işlediği bir yönü de çevirmenliğidir. Özde sanatsal olan bu meseleyle daima bilimsel bakan Günyol, Türkiye'de çeviri faaliyetlerinin tarihsel sürecini verebilecek derecede bilgi sahibidir. (1985: 31-44) Günyol, çeviri tutkusunu, kriterlerini, üslubunu ve çeviride yol arkadaşlarını, birçok denemesine konu edinir. Bu noktada Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olarak başlattığı çeviri sürecini ve klasiklerin çevirisi meselesini önemseyen yazara göre, bu yolla uygar dünyanın kitapları dilimize aktarılmış, dolayısıyla insandan insana köprü kurulmuştur. (2003: 192)

Yazarın edebiyatla direkt bağlantı kurduğu denemelerinde ise eleştiri/deneme arasında kalmışlığın izi söz konusudur ve bu bilinçli bir tercihtir. Öncelikle Günyol, sanatın sağlamlığı için eleştiriyi şart koşar: "Artık iyiden iyiye anlaşılmuştur ki gelişkin eser verebilmek için her sanat gücünün yanı, önü, hatta ardı sıra sağlam bir eleştirme gücünün öncülüğüne ihtiyaç vardır." (1977: 115) Ona göre eleştiri, yapıyla okuyucu arasında bir köprüdür. (1982: 211) Bu köprünün kurulması eleştirmenin "ikinci bir esin

perisi”nden aldığı yardımla mümkün olduğu için yazara göre, “hiçbir eleştiri kesin olamaz, hele bilimsel kesinlikte hiç.” (1982:211) Bu nedenle de Günyol edebî eleştirilerinde ve yargılarında yanılabilirliğini baştan kabul eder. (1982:210) Onun “büyük laf etmeme” (2005: 14) ilkesine uygun bu tutumu, sanat ve edebiyat konulu denemelerinin öznel bir ton taşımasının da gereği gibidir. Ayrıca “Türk edebiyatında deneme ile eleştiri(nin) birbirinden ayrılmayacak ölçüde iç içe geçmiş” olması da bu tonu desteklemektedir. (Çetin, 2012: 19) Nitekim Enis Batur da denemenin eleştiriden tamamen ayrı bir tür olduğunu kabul etmez. (2003: 11) Günyol, denemenin mütevazılığına sığınarak eleştirimsi denemelerinde/ denememsi eleştirilerinde ispat peşinde koşmaz. Tutumu, Nermi Uygur’ın ifadesi ile denemenin aynı zamanda bir “kişiyazısı” olduğu fikrine de uygundur. İfadede geçen kişi kavramını, yazarın kendisinden yola çıkması ile açıklayan Uygur’a göre denemeci, “Bu–budur–başka türlü–düşünülemez, çeşidinden kesip atmalara başkaldırıp kendi gönlünce düşünmeyi görev bilen; bilmeyenlerin, ya da çok-bilmişlerin yoldan çıkma, yetkeli ortamdan ayrılma diye dudak büktüğü yörelere doğru dönmeyi göze alan... kişidir.” (1996: 374)

Tiyatrodan günceye, romandan kompozisyon sanatına kadar birçok edebî dala göndermeler yapan Günyol, bilimsel eleştirinin üniversite çevrelerinde gelişeceğine duyduğu inançla hareket eder. (1977: 116) Bu nedenle de Dünya ve Türk edebiyatının birçok ismine yönelik eleştirilerinde bir dünya görüşünün sahibi olarak konuşur. Doğan Hızlan’ın tespitiyle eleştiri deneme türünün ustası Günyol, “bir dünya görüşüne bağlı, düşünce sağlamlığı taşıyan ürünler” verir. (Günyol, 1995b:112) Dünya görüşünü temel alarak yaptığı eleştirilerinde, örneğin, Sevgi Soysal değerlendirmelerinde Günyol, Soysal’ın kadın-erkek eşitliğini işleme biçimini, kendi hümanizma anlayışı ile ölçtüğü için beğenir. Özde insan türünü kâinatın efendisi kabul eden bu anlayışı Soysal, “sanat alanında, kadın-erkek ayrımı adına süregelen her çeşit sınırlamaları bir kalemde silip atabilmenin onuruna yaraşır bir özgür anlatım rahatlığı” ile dillendirdiği için Günyol nazarında “güzel, iyi, mert” insandır. (1977: 167) Günyol, Sevgi Sosyal yapıtlarının kendisini hangi yönden etkilendiği öncelerken yargılarını açığa vurmaktan çekinmemiştir.

Günyol, Nâzım Hikmet ile ilgili görüşlerini işlediği yazısında aslında şiirde dil ve biçem kavramları üzerinde durur. (1982: 54-58) Nâzım Hikmet’i yine kendisinde uyandırdığı izlenimler eşliğinde değerlendiren yazar, şairin, “dilden yüreğe yürekte dile aka coşa, inceden derinden cana gönüle işleyen seslenişler”de bulunduğu söyler. (1982: 55) Çünkü ona göre Nâzım Hikmet’te biçem kaygısı ön plandadır ve Nazım Hikmet, artık Türk şairi için, “Üslûb-u âli, üslûb-u müzeyyen” kavramlarının geçerliliğini yitirdiğini örneklemektedir. (1982: 56) Günyol’un üslûp konusundaki düşüncelerinin somuta döküldüğü mevzu, dil mevzuudur. “İnsanın kişiliğinin aynasıdır dil” (1997: 72) diyerek dil mevzuuna niçin önem verdiğini işaret eden yazar, dil sevgisini, yurt sevgisiyle eş tutar. (2001: 72)

Günyol dil konulu denemelerinde ortak ve tek bir hedef için uğraşır. “Her dil(i) kendi özünde, kişiliğinde güzel ve sıcak” bulan Günyol, (1995b:10) Osmanlıca’yı yerer, Osmanlıca’nın uyduruk ve halktan uzak bir dil olduğunu işler. Örneğin, “Arapça ve Acemce karması Osmanlıca adlı uyduruk bir dil, oldum bittim halktan uzak kalmıştır”

(2003: 117) diyen yazarın bu menfi tavrı, dili bir devletin var olma enstrümanlarından sayması kaynaklıdır. Günyol'a göre Türkiye tarihinde bunu ilk fark eden kişi Atatürk'tür. "Devletler ulusal dilleriyle vardılar" (2003: 185) diyen Günyol, Atatürk'ü "bir devlette, dilin ne denli yaşamsal önem taşıdığını kavrayan ilk devlet adamı" olması açısından emsalsiz bulur. (2003: 185)

Osmanlıca'ya karşı menfi tavrına dair çözümü de yine Günyol'un kendisi geliştirir. Yunus Emre örneği ile Yunus'un da Arapça'yı Farsça'yı iyi bildiğini fakat bu "gadu gudu" diller yerine anadilini benimsediğini söyleyen Günyol, (1999: 46) Türkiye'nin sınırları içinde kalarak tarihsel ile aktüel arasında bir bireşim teklif eder. Yani, "gelmişle eski yeni Türkçemizi, günümüz Türkçesiyle seviştirmeyi." (1995b:12)

Vedat Günyol, sanat ve edebiyat çevresinde dolaştığı denemelerindeki çok boyutluluk ve mütevazılık açısından Cemal Süreya'nın "biz sanatçıların cumhurbaşkanı adayı odur" (2004: 82), Atalay Yörükoğlu'nun "Atayazar" değerlendirmelerini hak etmiş gibidir. (2004: 87)

B. Vedat Günyol'un Saf/Klasik Denemeleri

Denemeler başlıklı eseri ile türün önde gelen ismi kabul edilen Montaigne, okuyucuya seslendiği bölümde, "okuyucu, kitabımın özü benim" der ve ardından bu ifadeyi açıklar. Montaigne denemelerinde kendisini, olduğu gibi, kusurları ve gösterişli hallerini birlikte işleyerek, yani her günkü tabii ve sade haliyle anlatırken istemiştir ki "ben"ini yalansız dolansız ortaya koyabilsin. (2009:1) Montaigne, amaç ifade eden bu cümleleri ile saf/klasik deneme türünün içerik ve özelliğini de ortaya koyar. Bu deneme türünde, "daha çok paylaşım amacı taşıyan, düşüncenin çok yoğun olmadığı, kanıtlama, yargıda bulunma, öğretici olma gibi tutumlardan uzak, iç gözleme ve özleştiriyeye dayalı bir 'ben' anlatımı hakimdir." (Mengi, 2005: 355)

Fakat saf denemeler sadece yazarın kendisinden yola çıkıp yine kendisine yöneldiği denemeler de değildir. Bu deneme türünde yazarın iki tercihi söz konusudur. Yazar ya bireysel kalacak ve kendine dönük bir tutum izleyecektir ya da genel ve evrensel bir bireşim yakalamaya çalışarak, merkeze dünyayı birlikte paylaştığı "insan"ı yerleştirecektir. Yani insana özgü yaşam hallerini, psikolojik, duygusal, düşünsel durumları işleyecektir. Yazar hangi yöntemle hareket ederse etsin, bu denemelerde öne çıkan boyut, yine samimi ve iddiasız olma tavrıdır.

Afşar Timuçin, Vedat Günyol için, "O sessiz bir destandır. İnsan olmanın tüm güzelliklerini kendinde toplamış bir örnek insan" derken, (2004: 155) Günyol hakkında değerlendirme yapan düşün adamlarımızın, Günyol'un, öncelikle, sade ve dostane bir yaşam sürdürdüğüne dair genel inançlarını dile döker. Gerçekten de Günyol'un içe dönük saf denemeleri bu tarz bir hayattan derilmiş sahnelerdir. Sahnelerin yoğunlaştığı mevzular ise çocukluk, gençlik, yaşlılık, yalnızlık, ölüm gibi mevzularıdır ve yazar bunları oldukça duygusal bir dille işler.

Kendimce Denemeler başlıklı kitabının önsözünde (2003: 9), insanın, ne kadar kalabalık bir yaşam sürerse sürsün, eninde sonunda kendisiyle baş başa kalacağını ifade eden Günyol için önemli olan "zaman denen mülkü" verimli kullanabilmek, yani zamanı değer kılmaktır. (2003: 13) Bu anlayıştan yola çıkan Günyol, geçen zamanın önemli

evrelerini sık sık işler. Örneğin çocukluğu, ailesinde anneanesi etkisiyle başladığı dinî eğitimi, kardeşleri, babası, sevgiyle bahsettiği mevzulardır. Ama “anne” bu dönemden hatırdan kalan en baskın öğedir ve Günyol annesini hatırladığı her an hâlâ bir çocuk olduğunu düşünmektedir: “Bugün annemi düşünüyorum da, bakıyorum, hep onun dizindeki çocuk gibiyim. Ben annemi andıkça (ki hep ama hep anıyorum) büyüyemiyorum, hep çocuk kalıyorum. Bu da benim büyük mutluluğum. Büyüyemiyorum, büyüyemiyorum, büyüyemiyorum be!” (1995a: 90)

Gençlik dönemi de Günyol’un oldukça yoğun biçimde konu edindiği bir dönemdir. Yazar bunu, ilerleyen yaşına rağmen, “hiçbir zaman gençlikten kopma diye bir duyguya kapılmadım, kafam ve yüreğim tazeliğini, coşkusunu yitirmediği, yitirmemekte olduğu sürece” (1999: 65) şeklindeki sözlerinde bir gerekçeye bağlar. Günyol, yaşlılık, yalnızlık, ölüm gibi mevzuları da duygusal fakat diri bir ses tonuyla işler. Hatta bu ton kimi zaman ironik bir üslûba neden olur. Onun kendi ölümünü yazması bu ironik tavrın tepe noktasıdır. “Vedat Günyol Öldü” başlıklı denemesinde söze, “Er geç olacaktı bu. Herkesten önce davranıp bu haberi iletayım dedim yakınlarıma, dostlarıma, ölesiye sevdiğim kişilere sıcağı sıcağına” ifadeleriyle başlayan yazar, ölümün değişmez yargı oluşundan bahseder. (1997: 22-24)

İçeride dönük saf denemelerinde; fitiğinden, ameliyat günlerinden, evdeki düzen saplantısından (2003), temiz yatak ırkiltisinden (1999: 120) rahatça bahseden Günyol, bir tavrın sahiplenicisidir. Bu tavır onun kimi yazarlarımızın “özel yaşam çirkinliğini ört bas etme” çabalarına gösterdiği tepkinin dışavurumudur. (1997: 28) Yazar bu tepkisi ile Montaigne’in (2009:1) deneme yazarının açık olması ve birileri kendini beğensin diye uğraşmaması gerektiği yolundaki tezine paralel davranır.

Günyol’un, dış dünyayı ve dünya üzerindeki insanın çeşitli hallerini izlediği saf denemeleri de oldukça fazladır. Gözlem ve dikkat gücünün örneği bu denemeler, Oktay Akbal’ın ifadesi ile “insan kavşağı”na varmış olmanın ürünüdürler. (2004:419) Örneğin gençlerin internet ve “ayaktopu tutkunluğunu” (2003:169) düşünme gücünü yok eden unsurlar olarak gören Günyol, “hiç bir şey üretmeden” sürdürülen bir yaşamın, bir otun yaşamından daha değerli olmadığını düşünür. (2003: 22)

Günyol, *Dürüstlük, Söz Namusu, Ahlâk, Giyim Kuşam, Görgüdür Her Ne Var Bu Âlemde* (2001) gibi denemelerinde, çıkış noktası olan bu kavramlardan, insanın eğitimi meselesine geçer. Asıl işlemek istediği mevzu, insan hayatında eğitimin önemi meselesidir. Örneğin yazar küçük bir çocuğun yere çöp attığına tanık olur ve bu vak’adan yola çıkarak, eğitimin akla ve mantığa dayanması gerektiğini işler. (2001: 30) Çıkış noktası ile varılan noktanın ilintili olması, Günyol’un deneme türü ile ilgili kurumsal düşünceleriyle de paralellik taşır. Günyol bir yazıya başlamanın ve devam ettirmenin beceri gerektirdiğini ifade eder ve ardından kendisinin bu beceriyi, İlhan Selçuk’a öykünerek geliştirdiğini belirtir. Yine gerçeği inkâr etmeden yaptığı bu itiraf, İlhan Selçuk’un ve kendisinin deneme yazarken “günlük bir olaydan, bir yaşam kırıntısından, bir olgudan” yola çıkarak hareket ettiklerine dairdir. (1995a: 13) Yukarıda başlıkları verilen denemeler ile Günyol’un farklı birçok denemesinde çıkış noktası gerçekten de güncelde tanık olunan herhangi bir vak’a veya olgudur. Ahmet Ümit, Günyol’un bu

yönünü keşfetmiş ve Günyol'un "somut yaşamdan düşünceye, düşünceden yaşanmış olana bir mekik" dokuduğunu görmüştür. (2004: 60)

Bu tespit, Günyol'un saf denemelerinde "insan"ın vazgeçilmez öge olduğuna bir işarettir. Fakat Günyol bu tavrı sadece saf denemelerinde sürdürmemiştir. Onun güncel denemeleri, söz konusu kavrama, farklı ve daha bilinçli yüklemelerin yapıldığı denemelerdir.

C. Vedat Günyol'un Güncel Denemeleri

Bu kapsamda ele alacağımız denemelerin genel rengi, sosyal ve siyasi değerlendirmeleri içermeleridir. Bu değerlendirmeler onun "insan" anlayışının ürünüdürler. "İnsan demek, bilinç demektir bir bakıma" (200: 17) şeklindeki ifadesinde, insanı, bilinç kavramıyla eş tutan Günyol, insanın "akılla donatılmış tek varlık" olduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır. (1999: 47) Ona göre, insan, dünya üzerindeki diğer türlerden, bu yönüyle üstündür. Fakat bu üstünlük insan yaşamına ayrıcalık kazandıran bir durum değildir. Çünkü akıl, ancak kullanılırsa değerlidir. Aklını kullanmak için de insanoğlunun önce kendini tanıması, kendi varlığının bilincine varması şarttır. (1997: 18) Böylelikle aklını kullanan insanoğlu, "bir yerde donup kalmaz, hep kendini, içinde yaşadığı çağı aşmak, daha bir dolu dolu mutluluklara uzanmak" şansı yakalar. (1999: 47) Mutluluk, dünyayı birlikte paylaştığı diğer insanlar için çalışınca ikiye katlanır ve Günyol'un ifadesiyle ancak o zaman "büyük harfle İNSAN" olunur: "İnsan denen etten kemikten oluşan yaratık, ne zaman içinin derinlerinde, adına sevgi, acıma, hak, hukuk, yani adalet, yardımlaşma, benzerlerinin yardımına koşma, olumlu düşüncelere saygı ile eğilme gibi duygularının filizlenip geliştiğini duyumsarsa o zaman insan büyük harflerle İNSAN olmuş demektir." (2001: 18) İşte Vedat Günyol güncel denemelerinde, yaşadığı toplumda insan hayatına açık bir pencere olabilmek için didinir. Kendi ifadesiyle "güne gün katmak" için. (1995a: 6)

Güncel denemelerde yazarlar, dışa dönük bir dikkatin sahibidirler. Dolayısıyla bu tarz denemelerini kurarlarken toplumsal, kültürel ve siyasi meselelere yoğunlaşırlar. Onların bu dikkatini, deneme türünün "şeylerin ve fikirlerin düzenini bir tutan kurallara" boyun eğmediği gerçeği de besler. (Adorno, 2012: 22) Yani deneme, sisteme veya "kesinleşmiş kavramsal düzen"e karşı, eleştiri getirebilen bir türdür. (Adorno, 2012: 21) Tabii deneme türünün çerçevesi, yazarın, eleştirilerinde, kendi duygu ve düşünce dünyasından yola çıkmasını da gerekli kılar.

Günyol'un dış dünyanın yolunu şaşırmış durumlarını eleştirirken, kendi duygu ve düşüncelerini de sistemleştirmeye çalışması, tanıklıklarının dışavurumundan ibarettir. Bu denemelerde öne çıkar unsur, fikirler aracılığıyla toplumun kanayan yaralarına çare bulabilme çabasıdır. Günyol'a göre Türk toplumunun kanayan birçok yarası vardır ve bu yaraların kapanmama nedeni ülkemizin bitmeyen eğitim sorunudur. Hatta bu sorun sadece Türkiye'yi bağlamamaktadır. Türkiye ve üyesi olduğu Müslüman Doğu dünyası, bu sarmala hapsolmuş durumdadır. Kabul edilmelidir ki bugün dünyada "Batı uygarlığı-Doğu uygarlığı diye bir ayrım" vardır. (2005: 41) Bu ayrımın kaynağı Müslüman Doğu dünyasının bir "robotlaştırma" tehlikesi yaşıyor olmasıdır: "200 milyon nüfuslu

Müslüman Doğu ülke insanları, robotlaştırılma tehlikesi ile karşı karşıya bugün.” (1995a: 40)

Çünkü Doğu dünyası Günyol'un “gericilik” dediği silahla (2005: 8) vurulmakta, Doğu toplumlarına bu silah yardımıyla; özgür düşünce, uygarlık demokrasi düşmanlığı enjekte edilmektedir. (1995a:40) Günyol gelinen noktada ülkemizin şu acı gerçekle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir: “Bugün şu gerçekle karşı karşıyayız: Toplumsal, eğitimsel, dinsel, ahlaksal tüm kurumlarımız bugün bilimsel bilgilerimizin çok, ama çok gerisinde bulunmakta. Gelenek ve göreneklerimiz için de aynı şeyi söyleyebiliriz.” (1997: 26)

Günyol'a göre bu acı gerçeğin çözümü, “bilim”in kollarına atılmaktan geçer. Ayrıca bu, yirminci yüzyılın önemli gerekliliklerindedir. “Yirminci yüzyıl uygarlığına ayak uydurmanın tek yolu, memlekette bilim kafasını kurmak, rüya-boşinan köleliğini ortadan kaldırmakla mümkündür.”(1992:137)

İfadelerde geçen “boşinan” kavramı Günyol'un adeta savaş açtığı bir kavramdır. Çünkü boş ve kör inançlar insanlığın inanç dünyasını işgal eder ve bu işgal, kültürleri kapalı bir yaşam sürmeye zorlar. Kültürün kapalılığı ise toplumları hiçliğe götürür: “İnanç dünyasının darın darı sınırları içinde yaşayan sürü sepet insanlar, kendi dışlarında dünyalar olabileceğini akıllarından geçirmezler... Bir insan, bir toplum kendi yağıyla kavrulmaya adarsa yaşamını, sonunda hiçliğe, kişisizliğe, yavanlığa kaptırılmış olur öz varlığını.” (2001: 69)

Halbuki Günyol'u göre din duygusu, insanın vazgeçemeyeceği onuz yaşayamayacağı bir duygudur: “Din, insanın teknik gibi yalnız aklını, sanat gibi yalnız gönlünü saran bir şuur değil, bütün benliğini kaplayan bir şuurdur, kansız da yaşanamayacağı gibi dinsiz de yaşanmaz.”(1992: 62) İşte sorun da burada başlamakta, kan damardan boşalınca insan nasıl etkilenecekse, din kavramı da dışarıya dökülünce “kendini yatağından” çıkınca hele bir de “politika topraklarına” girince tehlike arz eder hale gelmektedir. (1992: 62) Türk tarihi bu tehlikeyi bertaraf etme çabasıyla paralel yürüyen bir görünümüdür. Günyol'a göre özellikle Cumhuriyet'ten beri “bu iç düşmanla, şeriatla” savaşıyor olmak, ülkenin potansiyelini düşürmektedir. (1997: 97) Bilime dayalı dünya görüşü yerine, inanca dayalı dünya görüşünün dayatıldığı Türk toplumu Günyol'a göre, “göz altındadır.” (2003: 59)

Bu dayatma, dinden veya din kurucularından değil, din uygulayıcılarından gelmektedir ve Günyol'un eleştiri oklarının hedefi aslında bunlardır. Bu insanları, yani din tüccarlarını “dini kötüye kullanan, sırtı pek kodamanlar” (2003: 128) “beyin yıkayıcılar” (1997: 49) olarak niteleyen Günyol, onlara karşı yüksek perdeden konuşmaktadır. En çok rahatsız olduğu nokta ise bu sözde din uygulayıcılarının politik destek görmesidir: “Din oldum bittim bir sömürü aracı olmuştur, alçak politikacılar ve onların destekçilerince.” (2003:100) Günyol “dış kaynaklı paralarla” (1995a:40) harekete geçen din sömürücülerinin, insan onurunu hiçe sayan bir tutumla (2005: 63) eğitimsiz yoksul insanlarımızı hedef seçtiğini (1995a: 40), Türkiye'yi gençleri kullanarak karanlıklar ülkesine dönüştürmeyi düşündüklerini ifade eder. Görünüşteki manzara onun aklını durdurmaktadır: “Şimdi sağa sola bakıyorum da aklım duruyor.

Dinin, akıldışı bir yönde eyleme geçmesi, insanları birbirine kırdırmasına yol açması, insanlık adına bir yüzkarasıdır.” (2005: 83)

Günyol'a göre bu yüzkarasının, panzehiri eğitimidir. Ama Anadolu insanı “*yüz yıllardır kafa besinini, şeyhlerin, hacıların hocaların, gücünü akıl düşmanlığından alan medrese artığı öğretilerinden*” başka bir eğitim almamıştır. (1992: 105) Yani bilim kafasıyla kotarılmış bir eğitimden geçmemiştir. (2003: 100) Tâ ki Atatürk'ün bir ilk örnek olarak pozitif bilime dayandırdığı Türk Devrimi başlayana kadar: “*... Türk Devriminin en övünülecek yanı, kuşkusuz, bağınazlığa, boşinanlara savaş açmış olmasıdır. Türk Devrimi laik yönüyle, bilime kazandırmak istediği değerle büyüktür.*” (1992: 137)

Sosyal ve siyasi meselelere değindiği birçok denemesinde Atatürk günlerine duyduğu özlemi, Atatürk ilke ve inkılaplarına yüklediği önemle harmanlayarak işleyen Günyol, bunlara bitmez bir sevinçle Atatürk hayranlığı da ekler: “*Atatürk gerçeği nedir? Türkiye için bir Rönesans, bir yeniden doğuş gerçeğidir.*” (1982: 18) Yazar, bu düşüncesinin gerekçesini şöyle açıklar: “*Atatürk bizi bilimsel tarih bilinci ve anlayışında; dilimizin Arap, Acem baskısından arınmış bağımsızlığında, kör inançlardan kurtuluşumuzda, halk kavramının yüceliğinde, erkek kadın ayrımı yapmaksızın Türk insanının onur kazanmasında yeniden doğmaya çağırıyordu.*” (1982: 19) Atatürk hayranlığını, kendisini “*Atatürkçü*” görerek daha somut şekilde dışa vuran Günyol'un (1995a: 85) Atatürk'ü andığı her an, yanına eklediği bir başka isim daha vardır. Bu isim Hasan Ali Yücel'dir. “*Büyük Atatürk'ün Türk dünyasını, batısı doğusuyla, olumlu kafa ürünü yetkinliklerine açma yolundaki özlemini, uygarlık tutkunluğunu kim benimsedi bugüne dek dersiniz, eğitim ve çeviri alanlarındaki övünülesi çabalarıyla Hasan Ali'den kadar? Eğitim tarihimizde... büyük çaplı girişimin öncüsü olduğu kadar uygulayıcısı Hasan Ali Yücel olmuştur.*” (1997: 40)

Günyol, Hasan Ali Yücel'in Türk düşünce dünyasını Dünya klasiklerinin çevirisi aracılığıyla geliştirme çabasını önemser. Fakat, onun Yücel'de asıl övdüğü girişimci yön, Köy Enstitüleri kavramına bağlıdır. Çünkü Hasan Ali Yücel 1940'larda faaliyete geçen bu kurumların “*memleket gerçeğine dayalı çalışmalar*” yürütmesinde önder olmuştur. (1982: 55) Fakat köylere “*okuma yazma ile birlikte aydınlık götürecektir*” (2003: 108) bu okullar, “*şeriata bağlı, çıkarıcı, yurt ve insanlık düşmanları*” tarafından kapatılmıştır. (2003: 35) Bu, Günyol için, laik ve bilimsel kafa yapısına yani çağdaş Türkiye'ye vurulmuş önemli bir darbedir.

“*Çağdaşlık*” kavramını ve varyantlarını, gerekliliğini, nasıl çağdaş olunacağını birçok denemesinde işleyen Günyol için çağdaşlık, hayatın her alanı için önemli bir kavramdır ve tanımı şöyledir: “*İnsan haklarına dayalı bir toplum düzeni; bu düzen yeme içmede eşitliğe varan bir ortamın varlığını sürdürmesi; yasalar önünde eşitlik; insan tekinin siyasal otoriteye karşı pısmadan başının havada oluşu; demokrasi yolunda ödünsüz bilim ahlakına duyulan hayranlık; her türlü bağınazlıkla savaşım, hoşgörüye dayalı bir tutum; ırk, renk ayrımı yapmamak, kadın erkek eşitliğini savunmak ve onu yaşama geçirmek.*” (1999:17)

Alıntıdaki ifadeler tüm insanlık için ortak olması gereken hedeflerdir ve yazara göre bu hedeflere varacak süreci, aydınlar tetiklemelidir.. Aydınlar önce insanların

düşünmesini sağlamalıdır. Onlar, işe, “*Düşünmeyen insanları, rahatlarını kaçırarak kafalarını işletmeye zorlayarak*” başlamalıdır. (2003:184). Fakat Türkiye aydınları Günyol için, bu hedeften uzak, hatta bu tarz bir hedefin varlığını dahi algılayamayan bir manzara çizerler. Manzara, atılımlara ihtiyaç duyan insanımızın ışığını karartmakta, aydınlarımız, “*kafalarının bir bölümünde, ortaçağ artığı, temelsiz inançlar*” barındırarak Türk insanının yolunu kesmektedir. (2003: 33)

Günyol, ülke insanının ve aydınının içinde bulunduğu açmazlardan, politikacıları sorumlu tutar. Hatta yazar, siyasi ve sosyal değerlendirmelerinde, sözlük anlamıyla en güncel davrandığı ve eleştiri dozunu üst düzeyde tuttuğu politik mevzular için, silahşör edası takınır. *Bu Cennet Bu Cehennem* başlıklı kitabındaki tüm denemeleri politik içerikli olan Günyol, Kıbrıs meselesinden 12 Mart Muhtırası'na kadar her siyasi gelişmeyi izler. Atatürkçülük'ten Ülkücülüğe kadar her kesimden politik görüş ve politikacıları göndermeler yapar. Bu mevzuları bazen herhangi bir günlük vak'adan yola çıkarak yorumlar, bazen de tarihsel süreç içinde ele alır, tarihteki benzer örnekleriyle ilişkilendirir. Dolayısıyla Günyol'un bu denemelerinde üslup bazen tarihi bir tona da bürünür ve karşımıza güncel denemelerle “*tarihi denemelerin*” (Mengi, 2005: 357) at başı yürüdüğü yazılar çıkar. Örneğin yazar aslında, politikacıların “*bir hurka bir lokma*” anlayışıyla hareket etmesi gerektiğini işlediği aynı başlıklı yazısında, güncel yönelik mesajını tarihi örneklerle verir. Kâni, Keçecizade İzzet Molla, Mithat Paşa gibi Osmanlı devlet adamları, onun için, dönem politikacılarının yakalaması gereken “*ideal bir aşama*”dır. (1975: 156-159)

Yukarıda bahsi geçen “*silahşör*” edası, yazarın *Orman Işırsa* başlıklı kitabındaki politika konulu denemeleri için de söz konusudur. Bu denemelerin tümü, yazarın 1973-1978 yılları arasında Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde yazdığı yazılardır. Bunları kitaplaştırarak, Rauf Mutluay'ın “*gazetenin bizim Cumhuriyetimizde oynadığı rol, sanıldığından fazladır*” görüşünü somuta döken Günyol, gazetenin kitlelere daha hızlı ve yoğun şekilde ulaşabilme şansını kullanmıştır. Dolayısıyla yine Rauf Mutluay'ın “*hemen bütün edebiyatçıların gazete sayfalarından geçtiği*” yolundaki tezi Günyol için de geçerlidir. (Mutluay, 1976: 661)

Bu denemelerde kimi zaman yakalanan ironik tavır, kitabı daha ilgi çekici kılar. Örneğin yazar, “*Şapka, Kasket ve Takke*” konulu denemesinde, anlaşılacağı üzere, Türk siyasetindeki belirgin figürü şapka olan Süleyman Demirel hükümetini eleştirir. (1979: 9-14) Tabii şapka çeşitlerinden, şapkanın tarihsel sürecine kadar, mevzu ile bağlantısız olduğu zannedilen her türlü konuya değinerek...

Yazarın farklı deneme kitaplarındaki politik içerikli yazıları da ismi geçen iki eserinin açıklamalarını kapsar. Politikanın ancak temiz yapılırsa halkın yararına olacağını düşünen Günyol, aksine, tüm dünya politikacılarının iki amaç için uğraştıkları genellemesini yapar. Bunlar: 1) Halk yığınlarını uyutmak, kandırmak ve bu yolla buyruklarını yaptırmak. 2) Egemenliklerinin devamını sağlamak ve önce kendi çıkarlarını kollamaktır. (1992: 40) Yazar bu düşüncesini de tarihten örnekler ve Neron örneği ile politikacının eline iktidarı geçirince nasıl zalimleşebildiğine dikkat çeker. (1995a: 34-35) Yazarın aklının almadığı, 1977 Türkiye'sinde, yani yirminci yüzyılda bu zalimliğin, halk oyu gerekçesine dayanarak devralınmış olmasıdır. (1979: 148) Günyol'a göre Türk

demokrasisinin bu önemli problemi, yine halkın eğitimsiz olması nedeniyle düştüğü gayya kuyuları kaynaklıdır.

D. Vedat Günyol'un Kent Denemeleri

Nurullah Çetin kent denemelerinde, kentlerin yazarlar üzerinde bıraktığı izlenimlerin dile getirildiğini ve bu izlenimlerde nostaljik özelemlerin ağır bastığını belirtir. (2012: 32) Nesrin Mengi ise kent denemelerinde kent olgusunun tahlil edildiğini, daha çok kent-insan ilişkisine değinildiğini, yani bu denemelerde sosyolojik yapının ağır bastığını ifade eder. (2005: 358)

Vedat Günyol pek fazla kent denemesi yazmamakla birlikte, Paris ve New York konusundaki izlenimlerini okuruyla paylaşmıştır. Paris konulu denemesinde yazar, kente duyduğu sevgi ve özlemi örneklemek için Türk kültür hayatından çeşitli isimlere yer verir, onları konuşturur. Kendi izlenimleri ise sosyolojik tahlillerin duygusal tonda verilmesinden ibarettir. Öğrencilik yıllarının Paris'ini özlemiş, ama yaz aylarında anlamsız yoğunluktaki turist akınından rahatsız olmuştur. (2005: 48-51)

Aynı tavır, Günyol'un New York'u anlattığı denemesi için de söz konusudur. Zencilere uygulanan muamelelerden rahatsız olduğunu belirtirken Amerika ile ilgili bir gerçeği işleyen yazar, okuruyla hayal kırıklığını paylaşırken duygusaldır. (2001: 128-129)

Fakat Günyol'un İstanbul'u konu edindiği denemesinde tarzı farklıdır. "*Pislik Düzeni*" başlıklı bu denemede konuya İstanbul sokaklarının pisliğinden bahsederek başlayan yazar, bir müddet sonra sosyal yaşantımızdaki ve siyasetimizdeki pisliklerden bahsetmeye başlar. (1979: 130-134) Çünkü Günyol aslında siyasetçilerin birbirlerine karşı yaptıkları mesnetsiz ve çirkin suçlamalara dikkat çekmek istediğindedir. Dolayısıyla Günyol'un bu ve farklı birçok denemesi "*Karışık Konulu Denemeler*" olarak kabul görmelidir. Karışık konulu denemelerde hemen her konudan bahsetme şansı vardır. (Çetin, 2012: 47) Günyol deneme türünü bu özgürlüğü sağlaması nedeniyle sevdiği için (1995: 138), bu tür yazılarında hem rahat hem ciddidir. Yani seçtiği mevzuya bilinçle yaklaşırken samimiyeti de elden bırakmaz. Günyol karışık konulu denemelerinde, bir başka konuya geçtiğini bazen * , -, . gibi işaretler yardımıyla, bazen konu başlıkları vererek işaret eder. Örneğin yazarın *Güne Doğarken* başlıklı kitabında, yeni bir konuya geçtiğini işaretlerle ifade ettiği denemeleri yanında (1992: 114-122), ana metin içinde alt başlıklar kullandığı denemeleri de vardır. (1992: 57-60, 61-65)

E. Vedat Günyol'un Nekrolojik Denemeleri

Nekrolojik deneme "*bir kişinin ölümü üzerine yazılmış denemedir.*" (Mengi, 2005: 359) Bu deneme türünde ölen kişi, ya toplumun tanıdığı ve sevdiği bir isimdir ya da yazarın kendi yaşam serüveninde önemli bir kişidir. Bu denemelerde ölen kişiyi anma amacı ile bu ölümün topluma duyurulması amacı, birlikte söz konusu olur.

Vedat Günyol'un çok sayıda nekrolojik denemesi vardır ve bunlar deneme kitaplarının tümüne serpiştirilmiştir. Hatta bazen bir kişi, birden çok nekrolojik denemeye konu olmuş, aynı nekrolojik deneme bazen de farklı kitaplarda okura yeniden seslenmiştir.

Yazar Azra Erhat'la ilgili nekrolojik denemesini, Erhat'ın Türk kültür yaşamına katkısı üzerine kurar. (1985: 73-75) Bu tavır, onun nekrolojik denemelerinin öne çıkan boyutudur. Elbette bunlarda yazar ölüm olgusunu ve ölen kişiye duyduğu sevgiyi de işlemektedir. Ama Günyol bir anma yazısından çok, bir hak teslimiyeti yazısı yazmaya çalıştığı için, örneğin Orhan Kemal ile ilgili nekrolojik denemesinde Orhan Kemal'in Türk edebiyatındaki yerini önceler. (1977: 72-273)

Sabahattin Eyuboğlu ise Günyol'un hakkında en çok nekrolojik deneme yazdığı isimdir ve örneğin *Çalاکalem* adlı kitabında Eyuboğlu'nun konu olduğu dört adet nekrolojik deneme söz konusudur. Bunlardan "*Son Çalışma*" başlıklı deneme, Sabahattin Eyuboğlu'nun yaptığı şiir çevirilerinden pasajlar da kapsar. (1977: 227-233) Bir düzyazı türü olan denemenin şiirle içli dışlı oluşu ise karşımıza "*Fantezi Deneme*" türünü çıkarır. (Mengi, 2005:361) Deneme yazarları bazen düşüncüyü geliştirme, örnekleme için araya şiir ve şiir parçaları yerleştirirler. Bazen de edebi ve estetik meselelere karşı tutumlarını yansıtmak için görev verirler şiire. Sonuçta fantastik bir yapı taşıyan denemelerde okurun karşısına karma bir anlatı türü çıktığı için, bu metinler kolaj metinler olarak da kabul edilebilir.

Vedat Günyol'un nesir-nazım karışık denemelerinde, nazım parçaları bazen düşüncüyü pekiştirmek için görev verilmiş öğelerdir. Örneğin yazar "*Gözüme İliştikçe*" başlıklı denemesinde ölüm mevzuunu işlerken Cahit Sıtkı'dan dizelere yer verir. (1995b: 87) Yine Günyol "*Olgunluk ve Halk Eğitimi*" başlıklı denemesinde de eğitim mevzuunu bir Çin filozofundan yaptığı alıntı ile geliştirir. Şiirsel bir pasaj olan bu alıntı, eğitimin sürekliliğine vurgu yapmaktadır. (1995b: 53) Fakat Günyol düzyazı içinde şiire yer verdiği denemelerinde daha çok portre çizmek amacındadır.

F. Vedat Günyol'un Portre Denemeleri

Portre denemelerde yazarlar ya sözcüğün gerçek anlamına uygun şekilde kişilerin fiziki görünüşleriyle ilgilenirler ya da kişiler daha çok karakter, davranış duygu düşünce gibi kişisel özellikleri ile yer bulur bu denemelerde. (Mengi, 2005: 358)

Vedat Günyol bu türde birçok deneme kaleme almıştır. Fazıl Hüsni Dağlarca'yı özne seçtiği portre çalışmasında Günyol, şiire yer vermesiyle aynı zamanda fantastik, edebi değerlendirmelerindeki tarafsızlığı ile aynı zamanda özneldir. (1977: 268-273) Çünkü yazı, Günyol'un Dağlarca'yı severek okuduğunu ispat eder niteliktedir. Bu portre çalışmasına Dağlarca fiziki görünümüyle değil, metafiziğe yönelik dikkati ile konu olmuştur.

Aynı şekilde Metin Eloğlu portresi de şairin "*bıçkın, hurçın, külhan ağızlı*" oluşuna yaptığı gönderme ile kişisel özelliklere yoğunlaşmıştır. (1977: 274) Denemenin bir şiirle bitirilmiş olması, fantastik boyutun, özellikle şiir konulu denemelerde vazgeçilmez öğe olduğunu göstermektedir.

Vedat Günyol'un deneme kitaplarında salt Günyol'un kaleminden çıkmış portreler söz konusu değildir. Bu kitaplarda Günyol da birçok portrenin öznesi olarak vücut bulmuştur. Yani Vedat Günyol'un deneme kitaplarında Günyol hakkında yazılmış birçok kalemden de alıntılar söz konusudur. Örneğin *Dünden Bugüne* başlıklı kitapta, kültür ve sanat hayatımızın farklı simaları; Günyol'un öğretilerini, insana bakışını,

öğretmenliğini, dergiciliğini, çeviri serüvenimizdeki önemini işleyen yorumlar yaparlar. Bunlarda bazen yazarların Günyol'la ilgili hatıraları, bazen Günyol'la ilgili herhangi bir söz veya yorum çıkış noktası olur. Ayrıca aynı kitap ve Günyol'un farklı kitapları, hem Günyol'la yapılmış röportajları hem Günyol hakkında yapılmış röportajları da kapsar. Dolayısıyla Vedat Günyol'un deneme kitapları, türün sınırları dışında kalan çalışmalar da içerir. Günyol'un kitaplarında deneme dışı unsur olarak kabul edebileceğimiz anlatım olanakları arasında; mektuplar, günceler de vardır. Örneğin Günyol, *Yaşa Yaşa Gör Temaşa*'da, "Mektuplar" başlıklı bölümde, üç isimsiz mektup yayımlar. (1997: 32-36) Mektuplara geçmeden önce yaptığı sunuşta bu mektupları kendisine özel saymadığı için okurla paylaştığını belirtmesi ise denemenin, samimiyet duygusunun dışavurum enstrümanlarından biri olduğuna işaret eder.

III.Sonuç

Vedat Günyol, deneme türünün sağladığı kişisel ve samimim olma avantajını, genelde insan ve dünya, özelde Türkiye ve Türk insanına yönelik tespit ve önerileri konusunda isabetli kullanır. Çünkü Vedat Günyol denemeleri ile ilgilenen okurda uyanan ilk intiba, yazarın, türün gerektirdiği düşünsel ve bilimsel altyapıya sahip olduğudur. Bu intiba, onun Vedat Günyol önerileri ile ortaklık kurmasını sağlar ve okur, elindeki denemelere hayatını zenginleştirecek bir öge nazarıyla bakar. Bu açıdan Günyol, denemeleri, hatta sadece denemeleri değil, yaşam serüveni ve hedefleri ile de keşfedilmesi gereken bir isimdir. Ülkemizin, dünyayı yakalayabilmek için ekstra enerji bulmasının gerektiği bu dönemlerde, deneme türü ve Günyol denemeleri, önemli bir kaynaktır. Ayrıca Günyol denemeleri, mütevazı yapıları nedeniyle, önce kendini tanıması ve bilmesi gereken insanın, dünya üzerindeki konumunu düşünürken daha sağlam adımlar atması gerektiğinin ve dünyayı başkalarıyla paylaşmak zorunda olduğunun işaretini verdiği için de okunmalı ve özümsemelidir.

Kaynaklar

- Adorno, T. W. (2012). *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Metis Eleştiri.
- Akyüz Sizgen, B. (2013). "Sabahattin Eyuboğlu'nun Denemelerine Genel Bir Bakış". *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer 2013, s.495-507.
- Batur, E. (1986). "Deneme". *Gösteri*, 67, 22-23.
- Batur, E. (2003). *E/Babil Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bezirci, A. (1986). "Deneme Deyince". *Varlık*, 950, 14-15.
- Birkiye, A. (1986). "Deneme'den Deneme'ye". *Varlık*, 950, 11.
- Edgü, F. (1982). "Deneme Üzerine". *Varlık*, 898, 15-16.
- Çetin N. (2012). *Nesir Türleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mengi, N. (2005). "Bir Edebi Tür Olarak Deneme ve Türk Edebiyatındaki Yeri". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 353-368.
- Montaigne (2009). *Denemeler*. (Çev. Sabahattin Eyuboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mutluay, R. (1976). *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Necatigil, B. (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.

- Seyda, M. (1970). *Edebiyat Dostları*. İstanbul: Kitap Yayınları.
Süreya, Cemal (1982). “Deneme Deyince”. *Varlık*, 898, 14.
Tanzimat'ta Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Cilt1 (2010). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Türk Dili (1961). “Deneme Deyince”, X, (118).
Uygur, N. (1996). *Tadı Damağımda*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Vedat Günyol'a Armağan 100'e 5 Vardı. (2004). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
www.tdk.gov.tr – Erişim tarihi 07.12.2016

Vedat Günyol'un Çalışmada Kullanılan Eserleri

- Günyol, V. (1966). *Dile Gelseler*. İstanbul: Çan Yayınları.
Günyol, V. (1975). *Bu Cennet Bu Cehennem*. İstanbul: Çan Yayınları.
Günyol, V. (1977). *Çalاکalem*. İstanbul: Çan Yayınları.
Günyol, V. (1979). *Orman Işırsa*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
Günyol, V. (1982). *Daldan Dala*. İstanbul: Adam Yayınları.
Günyol, V. (1985). *Bilinç Yolunda*.(y.y. yok) Ada Yayınları
Günyol, V. (1988). *Gögeleden Işığa*. İstanbul: Cem Yayınevi.
Günyol, V. (1992). *Güne Doğarken*. İstanbul: Cem Yayınevi.
Günyol, V. (1995a). *Güne Gün Katmak*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
Günyol, V.(1995b). *Dünden Bugüne*. İstanbul: Cem Yayınevi.
Günyol, V. (1997). *Yaşa Yaşa Gör Temaşa*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
Günyol, V. (1999). *Günlerin İçinden*. İstanbul: Türkiye İş Banası Kültür Yayınları.
Günyol, V. (2001). *Gün Ola Harman Ola*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Günyol, V. (2003). *Kendimce Denemeler*. İstanbul: Cem Yayınevi.
Günyol, V. (2005). *Uygurluğun Bamteli*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.